

SUSPEKTE BESKEDER

OVERVÅGNING AF NATIONALE OG TRANSNATIONALE INFORMATIONSTRØMME I TELEGRAFENS TIDSALDER

■ ANDREAS MARKLUND

Den 26. juni 1884 blev der indleveret et telegram ved telegrafstationen i Herning, der forårsagede bekymring hos den lokale ledelse. Det var adresseret til en læseforening i Aarhus og handlede om det netop afholdte folketingsvalg, den 24. juni, hvor forskellige oppositionelle politiske grupperinger havde høstet store fremgange på bekostning af regeringspartiet Højre:

Stor bevægelse, valgtelegrammer, skaalet hurra i Herning. Tak Aarhus demokrati. Leve Pingel, Fries, Holm og Hör dum. Ned med Estrup! Nu vakler ministeriets ormstukne taburetter.¹

Afsenderen var altså uforblømt positiv overfor valgresultatet. De navngivne individer, der blev hyldet med et "leve" var alle sammen prominente oppositionspolitikere, mens Højre blev forbundet med "ormstukne taburetter". Dertil kom det trodsige "Ned med Estrup", som utvetydigt gav udtryk for et ønske om, at den siddende konseilspræsident skulle fjernes fra magten.

Telegrammet var blevet befordret af personalet i Herning, men åbenbart uden telegrafbestyrerens velsignelse. Den følgende dag blev der i hvert fald afsendt en genpart til Telegrafdirektoratet i København med et spørgsmål om, hvorvidt stationen i fremtiden ville være berettiget til at "afvise lignende usømmelige telegrammer." Svaret kom en lille uge senere: I henhold til § 1 i reglementet for den indenlandske telegrambefordring var stationens ledelse *ubetinget* "berettiget til at afvise eller standse telegrammer, som efter deres skjønn strider imod landets love, den offentlige orden eller sædelighed". Nærmere instrukser til "det hermed fornødne skjønn" kunne Telegrafdirektoratet "for tiden" ikke levere, andet end at

Tak til Rasmus Glenthøj ved Syddansk Universitet samt Martin Krieger ved Christian-Albrechts-Universität zu Kiel for kyndig assistance i hertugdømmernes historie.

1 Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet: Telegrafvæsenets Sekretariat 1852-1916; Udtagne Sager; D280: X9: *Telegrammer af tvivlsomt politisk indhold*; "Statstelegraphen Station Herning den 27de Juni 1884, Til Telegrafdirecteuren". Rigsarkivet (RA). (Fremover forkortet til P & T, D280: X9).

det kunne være af betydning, om afsenderen var en "i statens tjeneste ansat person eller ej".²

I denne artikel vil jeg undersøge, hvordan aktører ved det danske Telegrafvæsen har forholdt sig til det indbyggede potentiale ved telegrafnettet til spredning af uønsket og samfundsfarlig information. Den kronologiske ramme er anden halvdel af det 19. århundrede, hvor Danmark blev en del af et transnationalt informationsfund baseret på elektriske telegrafkabler. Det drejer sig således om et forholdsvist tidligt stadium af informationsfundets historie. Ja, måske ville det være mere korrekt at tale om dets umiddelbare "for-historie", idet *informationsfundet* som begreb er et barn af efterkrigstiden, koblet til udviklingen og spredningen af elektroniske informationsteknologier i årtierne efter anden verdenskrig, gennem fx transistoren og den programmerbare computer.³

Selvom begrebet historisk set er nyt, kan det bruges analytisk til at generere nye historievidenskabelige spørgsmål til tidsperioder, der ligger før det digitale gennembrud. Som historiker har jeg også noteret mig, at diskussionerne omkring nutidens digitale informationsfund – med dets accelererende forandringer og krympende afstande – har mange ligheder med den situation der opstod efter 1850, hvor de elektriske telegrafkabler på få årtier sammenflettedes til et verdensomspændende netværk for lynhurtig kommunikation. Fx var det en periode, hvor der ligesom i vores egen tid blev knyttet utopistiske fortællinger og kvasireligiøse visioner til de nye informations- og kommunikationsteknologier. Forfattere, videnskabsfolk og potentater, fra H.C. Andersen til Napoleon III, profeterede, at telegrafnettet ville føre til en verden uden afstande, konflikter og misforståelser.⁴

Udviklingen skabte imidlertid også frygt og uro, ikke mindst blandt periodens magthavere. Som den britiske kommunikationsforsker Jill Hills har fremhævet, var der fra statsmagtens perspektiv noget subversivt over den nærmest øjeblikkelige, elektriske punkt-til-punkt-kommunikation, der havde potentiale til at omdefinere forholdet mellem stat og borger. Fx kunne den nye teknologi bruges til at organisere politiske oppositionsbevægelser og til spredning af radikale idéer over nationale landegrænser. Kontrol og overvågning af de transnationale informationsstrømme blev således til et prioriteret område for de europæiske regeringer, ifølge Hills, der dog primært ser på britiske forhold.⁵

Med udgangspunkt i en arkivmappe med tilbageholdte telegrammer vil jeg undersøge, hvordan Telegrafvæsenet har håndteret disse subversive eller "truede" aspekter ved 1800-tallets ekspanderende telegrafnet. Var der nogle konkrete

2 P & T D280: X9: "Station Herning fra Telegraphdirecteuren, 3 juli 1884: I anledning af stationens brev [...]" RA.

3 Castells: *Network Society*, 39ff.

4 Nickles: *Under the Wire*, 5ff.

5 Hills: 'What's New?', 195f.

parametre, der fik de involverede aktører til at reagere ved modtagelse eller afsendelse af telegrammer? Var der fx nogen forskel i behandlingen af indenrigstelegrammer som det indledende eksempel og beskeder, der krydsede landegrænsen? Undersøgelsen vil således give historiske perspektiver på forholdet mellem informationssamfundets teknologier og den statslige magtudøvelse.

Her bør det også fremhæves, at jeg analyserer telegrafnettet fra et transnationalt perspektiv. Selvom undersøgelsens empiriske fokus er forhold ved den danske statstelegraf, bliver mine resultater indplaceret i en analytisk kontekst, hvor vægten hviler på grænseoverskridende strømme af ord, information og beskeder.⁶ At anlægge dette perspektiv på det danske telegrafnet giver overordentligt god mening, idet nettet fra sin spæde begyndelse var en transnational teknologisk konstruktion. Allerede i 1851 blev elektrisk telegrafkommunikation introduceret i hertugdømmerne, på den privatdrevne linje mellem Altona og Kiel, mens den første danske statslige telegraflinje åbnede i 1854 mellem Helsingør og Hamborg – via København og Fredericia. Hermed blev Danmark forbundet med det hurtigt voksende tysk-østrigske telegrafnet, og i 1855 åbnede en direkte kabelforbindelse fra Danmark til Sverige, der også var forbundet med unionspartneren Norge. Det første undersøiske telegrafkabel til Storbritannien blev tilgængeligt for kommunikation i januar 1860.⁷

OVERVÅGNING I SAMFUNDSDEBAT OG HISTORISK FORSKNING

Forholdet mellem informations- eller kommunikationsteknologier og statslig magtudøvelse er blevet til et af nutidens store spørgsmål. Navnlig i kontroverserne omkring statslig overvågning har der udkrystalliseret sig et kompliceret demokratisk dilemma: Hvordan skal myndighederne i et demokratisk samfund som Danmark vægte mellem statens sikkerhed og borgernes ret til privatlivets fred i kampen mod terrorister og lignende trusler?⁸

Den globale overvågningsdebat blussede for alvor op i sommeren 2013, hvor den forhenværende efterretningsanalytiker Edward Snowden afslørede, at den amerikanske efterretningstjeneste NSA opererede med hemmelige digitale masseovervågningsprogrammer. I samarbejde med den britiske avis *The Guardian* fortalte Snowden en forundret verden om hemmelige dataudvekslingsaftaler med globale internetleverandører, skjulte "bagdøre" i kommercielle krypteringssystemer og kontinuerlig aflytning af europæiske toppolitikere via deres mobiltelefoner.⁹ Dette nutidens overvågningskompleks bliver ofte sammenkædet med terrorangrebet mod USA den 11. september 2001. Den efterfølgende amerikan-

6 F.eks. Van der Vleuten: 'Toward a Transnational', 978.

7 Thestrup: *Vogn og tog*, 112-128 og 131-151.

8 F.eks. *The Guardian* 20.10.2013, Nick Hopkins: "Surveillance, democracy, transparency – a global view."

9 Se Greenwald: *No Place, passim*.

ske "War-on-Terror", og kontroversielle antiterrorlove som *Patriot Act* (oktober 2001), er blevet fremhævet af journalister, politikere og debattører som skelsættende for udviklingen af nutidens såkaldte "overvågningssamfund".¹⁰

Den statslige overvågning hviler imidlertid på præmisser og teknologier, der går væsentligt længere tilbage i tiden. Som den britiske historiker Toni Weller har konstateret, er "information gathering and intelligence" integrerede elementer i statens institutionelle historie, sammen med spioner, efterretningsagenter og alskens informanter.¹¹ Ifølge Michel Foucault er overvågning faktisk den dominerende magtteknologi i det moderne (vestlige) samfund. Han karakteriserer den i *Overvågning og Straf* (1975) som usynlig, konstant og allestedsnærværende. Og dette er noget som adskiller overvågningen fra førmoderne magtteknologier og straffesystemer, der i stedet var baseret på synlig fysisk vold og afskrækkelse.¹²

Alligevel er forskningen i overvågnings historie relativ sparsom. I det sidste årti er der vokset et tværfagligt forskningsområde kaldet "overvågningsstudier" (*Surveillance Studies*) frem, men, som det bl.a. er blevet noteret af den amerikanske mediehistoriker Josh Lauer, er fokus i overvågningsforskningen ofte orienteret mod enten nutiden eller overordnede teoretiske modeller.¹³ Der er undtagelser – og der er visse indikationer på, at overvågning også blandt historikere er ved at udvikles til et nyt dynamisk område for analyse, metodeudvikling og debat. Fx har den danske historiker Laura Skouvig publiceret en artikel om statslig overvågning i København under Napoleonskrigene. Hun tager udgangspunkt i Foucault og konkluderer blandt andet, at "den usynlige bureaukratiske overvågning voksede" under denne sikkerhedspolitisk anspændte periode.¹⁴ Særligt interessant for nærværende undersøgelse er Skouvigs betoning af statsmagts kontrol med samfundets informationsstrømme. Den enevældige regering frygtede såvel udenlandske spioner som revolutionære idéer og bekæmpede begge dele gennem brevspionage og diverse censurmekanismer, rettet mod fx rygter og regeringskritiske skrivelser.¹⁵

Et andet bidrag til den overvågningshistoriske forskning er Karl Peder Pedersens disputats om det hemmelige sikkerhedspoliti, som blev oprettet i Danmark i 1800-tallets første halvdel. Han afhandler delvist samme periode og sikkerhedspolitiske kontekst som Skouvig, men interesser sig primært for de etats- og retshistoriske aspekter, ikke det decideret informationshistoriske. Desuagtet leverer han interessante oplysninger om sikkerhedspolitiets metoder, som ofte var ba-

10 For kritik af denne diskurs omkring nutidens såkaldte 'Big Brother-samfund', se Albrechtslund: *Overvågning*, 6-23.

11 Weller: 'Information State', 57.

12 Foucault: *Fængelsets fødsel*, f.eks. 347ff.

13 Lauer: 'Surveillance History', 569f.

14 Skouvig: 'Efter indhentet', 15.

15 *Ibid.*, 13f.

seret på forskellige former for informationsbehandling.¹⁶ Politiovervågningen i 1800-tallet var altså ikke kun fysisk – fx gennem gadespioner og uniformeret politi – men handlede i lige så høj grad om papirarbejde og udvikling af bureaukratiske procedurer for registrering af kriminelle og ”potentielt kriminelle”, fx tjenestefolk og liberalt sindede intellektuelle.¹⁷

Skouvig og Pedersen trækker begge på en ph.d.-afhandling om enevældens brevspionage, som historikeren Sune Christian Pedersen forsvarede i 2008. Heri dokumenterer Pedersen, at hemmelig overvågning af brevbåren kommunikation var en udbredt magtteknologi i den tidlige moderne periode.¹⁸ Samtidig indikerer undersøgelsen, at enevældens brevspionage var særligt intensiv under to specifikke nedslagsperioder: omkring Store Nordiske Krig (cirka 1700-1721) og Napoleonkrigen (cirka 1800-1815), altså perioder med store sikkerhedspolitiske udfordringer og trusler mod rigets og monarkiets eksistens.¹⁹

Den eksisterende forskning peger således på, at statsmagten i hvert fald siden nyere tid har holdt øje med samfundets informationsstrømme og kommunikationsteknologier. Det lange tidsperspektiv bliver også betonet af den svenske historiker Jenny Langkjaer, der har undersøgt sikkerhedspoliets overvågningsmetoder i Sverige fra 1880’erne til årene efter første verdenskrig. En af hendes hovedpointer er, at politiets overvågningsarbejde i moderne tid bærer præg af en ”historisk arv” med rødder, der går tilbage til ældre perioder, før demokratiet og retsstaten. Ifølge Langkjaer kan dette bidrage til at forklare det overvågningsdilemma, som gennemsyrrer debatten i vores egen tid, navnlig spørgsmålet om ”varför odemokratiska metoder har använts för att försvara en demokrati”²⁰.

Men hvad så med forholdet mellem overvågning og moderne telekommunikation? I skandinavisk historieforskning er det svært at finde systematiske undersøgelser på området. For Danmarks vedkommende er brugen af telefonaflytning under besættelsen og den kolde krig dokumenteret af hhv. Palle Roslyng-Jensen og i PET-rapporten.²¹ Der er også nogle kortere afsnit om telegramovervågning og telefonaflytning i Langkjaers afhandling om det svenske sikkerhedspoliti. Imidlertid er der ingenting i hendes undersøgelse, der tyder på, at telekommunikation var et prioriteret overvågningsområde for politiet i Sverige i perioden 1885-1922.²²

I den internationale forskning er området bedre belyst. Jill Hills diskuterer telegramcensur og mere moderne former for telekommunikationsovervågning i en skelsættende artikel fra 2006. Ifølge hende har de moderne, vestlige stater kæm-

16 Pedersen: *Kontrol*. [sidetal mangler?]

17 Ibid., 126-156.

18 Pedersen: *Brudte segl*, 33.

19 Ibid., 361-376.

20 Langkjaer: *Övervakning*, 31.

21 Roslyng-Jensen: ”Når fjenden”, 31-33 og Schmidt og Nyholm Miller: *PET's Virkemidler*, 168.

22 Langkjaer: *Övervakning*, 108f.

pet for at kontrollere indholdet i telekommunikationen siden udviklingen af den elektriske telegrafi; en stræben efter politisk kontrol, der primært er blevet legitimeret gennem henvisninger til nationale sikkerhedsinteresser.²³

Standardværket på området er dog *The Invisible Weapon: Telecommunications and International Politics 1851-1945* af den amerikanske teknologihistoriker Daniel Headrick. Studiet handler ikke om overvågning per se, men om den ladede internationale politiske kontekst, som de verdensomspændende telekommunikationsnetværker tidligt blev en del af. Også Headrick fremhæver, at fyrster og regeringer har holdt øje med indholdet i folks kommunikation siden tidernes morgen. Gennembruddet for den elektriske telekommunikation gjorde dog kommunikationssikkerheden "more vulnerable than ever" – også for regeringerne selv. Han understreger desuden, at sikkerheden omkring en meddelelses fortrolighed ikke bør betragtes som et teknisk spørgsmål, men snarere som "a matter of faith in the discretion of the government" i det land, hvor kommunikationen finder sted.²⁴ En anden teknologihistorisk undersøgelse, som er værd at nævne, er amerikaneren Thomas C. Jepsens "Reversing the Whispering Gallery of Dionysius". Han viser her, at amerikansk historie siden 1850'erne har været præget af en nærmest konstant magtkamp mellem de private telekommunikationselskaber og den føderale regering, hvor den sidstnævnte har hævdet sin ret til at læse med i de beskeder, som selskaberne har befordret.²⁵

Der er også en del forskning om censur og kommunikationssikkerhed under første verdenskrig, såvel engelsksproget som fransk og tysk.²⁶ Fx har jeg selv for nylig publiceret en artikel om kommunikationsovervågning i Skandinavien under Den Store Krig, hvor al telegrafisk – og i slutningen af krigen også telefonisk – kommunikation blev kontrolleret for strategisk følsomt og "uneutralt" indhold.²⁷ I nærværende undersøgelse vil jeg vende blikket mod en tidligere fase i telegrafnettets historie, inden 1900-tallets verdenskrige og alarmistiske forhold til den nationale sikkerhed. Men det er ikke kommunikationssikkerheden eller definitionerne af det private, der vil stå i fokus.²⁸ Her vil jeg i stedet koncentrere mig om selve *indholdet* – det, der bevirkede, at visse telegrammer blev standset på vejen til deres tiltænkte modtagere.

TELEGRAMMER AF TVIVLSOMT POLITISK INDHOLD

Der ligger et gulnet dossier med påskriften "Telegrammer af tvivlsomt politisk indhold", som jeg har fundet i en af de 278 arkivkasser fra Telegrafvæsenets Sekretariat, der sorterer under betegnelsen *Udtagne Sager*. Indholdet stammer fra

23 Hills: 'What's New?', 196.

24 Headrick: *Invisible*, 5f.

25 Jepsen: 'Reversing the Whispering'. [sidetal mangler?]

26 Holquist: 'Information'; Altenhöner: 'Total War'. Se også Yves-Laurent: 'Liberté'.

27 Marklund: 'Listening'. [sidetal mangler?]

28 Se herfor fx Marklund: 'A Stake'.

årene 1863-1894, men er ujævnt fordelt over perioden og i alt væsentligt koncentreret til to specifikke tidspunkter.

Den første gruppering er en håndfuld tysksprogede telegrammer fra april til november 1863. Samtlige var blevet indrapporteret af lokale telegrafstationer til telegrafdirektøren Peter Faber, fordi personalet havde studset over noget mistænkeligt. Omdrejningspunktet i arkivmappens første sag var to telegrammer, som en vis "Lehmann" havde afsendt den 21. april fra den sydslesvigske by Rendsborg. Dagen efter sendte telegrafbestyrer Zimmermann følgende note per telegram til telegrafdirektøren:

En stor borgerforsamling som i gaar aftes skulle finde sted her for at antage de Elms-horner resolutioner, blev af politiet opløst under trussel af at anvende magt. Lehmann telegraferede straks denne af politiet tagne forholdsregel til *Nationalzeitung* Berlin og Dr Lammers Frankfurt a M, skal stationen fremtidig befordre depecher af lignende indhold?²⁹

Faber svarede hurtigt men kortfattet: "Send afskrift af de omhandlede telegrammer fra Lehmann". De landede på hans skrivebord den 23. april, og det drejede sig altså om to beskeder, der dog var af identisk indhold. Et var adresseret til redaktionen for den nationalliberale preussiske avis *National-Zeitung*, det andet til et holstensk medlem af det fællestyske parlament i Frankfurt-am-Main. Indholdet var i overensstemmelse med Zimmermanns referat, dog på telegrafisk lakonisk tysk: En "grosse bürgerversamlung", der ville udtrykke sin støtte til nævnte resolutioner, var blevet opløst af dansk politi under truende former.³⁰

Den omtalte Lehmann er desværre uden fornavn og kan derfor ikke identificeres præcist, men både avisen og den holstenske politiker var forbundet med den tysknationale bevægelse og oppositionen mod Danmark i det ladede spil omkring Slesvig-Holstein. Den videre udvikling har ikke været mulig at afdække, men det bør understreges at telegrammerne allerede var blevet ekspederet – og at befordringen af de "tvivlsomme" beskeder således var et *fait accompli*, da sagen nåede København.

Helt anderledes forholder det sig med de telegrammer, der blev indrapporteret i efteråret 1863. Det første var blevet stoppet af telegrafbestyreren ved den danske telegrafstation i Hamborg, hvor det havde materialiseret sig i transittrafikken mellem Kiel og den saksiske by Leipzig. Det var underskrevet "Nitsch", den 10. oktober 1863, og var adresseret til Leipzigs borgmester Carl Otto Koch. Telegrafbestyreren havde valgt at tilbagevise telegrammet "på grund af dets indhold", der i vage vendinger udtrykte forhåbninger om en sejr "für das germani-

29 P&TD280: X9: "Telegram. 86, den 23/4 1866, Indleveret i Rendsborg den 22. april 1863. Telegraphdirecteuren Kjøbenhavn [...] RA.

30 Ibid., "946/63. Afskrift. Dr Lammers Frankfurt Main [...] RA.

schen Vaterland". Kort efter indgrebet var imidlertid en vis "Advocat Franck" dukket op på *Dänischer Staatstelegraph* i Hamborg for at "indlægge Protest mod tilbagevisningen".³¹ Stationen havde således brug for nærmere instrukser fra København. Svaret fra telegrafdirektøren kom prompte. Indholdet i telegrammet var ikke "lovstridigt", så det skulle befordres til modtageren i Leipzig, "hvilket forventes sket uopholdeligt. Faber".³²

En helt anden skæbne ventede et telegram, som den 28. november 1863 blev afsendt fra den bayerske hovedstad München til rektoren ved Kiels universitet. Tonen i telegrammet var festlig, ja nærmest en smule bedugget: En gruppe professorer ved universitetet i München, der var samlet for at fejre den bayerske kong Maximilian II's fødselsdag, løftede sine glas i "einem begeisterten Toaste" for kollegaer ved "Kieler Kollegium" i anerkendelse af deres "patriotische Haltung". Men telegrafbestyreren i Kiel var imidlertid usikker på om telegrammet kunne udleveres, så han bad telegrafdirektøren om en hurtig afgørelse. Ingen nærmere begrundelse blev tilføjet, andet end at telegrafbestyreren af "visse grunde" ikke havde "fundet det rigtigt at conferere med Politimesteren".³³

Besvarelsen fra telegrafdirektøren kom næste dag i en imperativ form, der blev understreget med et udråbstegn: "Telegrammet fra München udleveres ikke!"³⁴ Således rådede der ingen tvivl om, at standsningen af telegrammet var en sag af største betydning. Telegrafbestyreren fik ordre til at underrette sine kollegaer ved den bayerske telegrafstation om, at beskeden ikke kunne befordres til sin adressat på grund af dets lovstridige indhold.

Herpå sendte telegrafdirektøren en rapport til sin egen nærmeste chef i statsapparatet, generalpostdirektør Sophus Danneberg-Samsøe, der også fik en kopi af telegrammet. At sagen var vigtig, men også usædvanlig fremgår af Fabers detaljerede argumentation. Han henviste til en "almindelig regel for al international correspondence", ifølge hvilken et lands regering havde ret "at tilbageholde og standse telegrammer, hvis indhold strider imod de hensyn, der beskytter den offentlige orden og overholdelsen af landets love". Af den grund mente telegrafdirektøren ikke, at "vedkommende fremmede telegrafbestyrelse" ville kunne "beklage sig" over hans indgreb i telegramtrafikken. Han afsluttede med at udtale en from forhåbning om, at generalpostdirektøren ville "billige" standsningen af telegrammet, som var blevet foretaget for at stoppe en tilsigtet "demonstration imod landets regering"³⁵.

31 Ibid., "Dänischer Staatstelegraph.Station Hamburg. 10 Monat 1863. Nr. 469. Telegraphdirecteuren [...]" RA.

32 Ibid., "Dänischer Staatstelegraph.Station Hamburg. 10 Monat 1863. Nr. 2648. Station Kiel". RA.

33 Ibid., "Telegram No 835, Indleveret i Kiel den 28. Novbr 1863. Telegraphdirecteuren Kjøbenhavn."

34 Ibid., "St. Kl, 29/11 1863. Telegrammet fra München [...]" RA.

35 Ibid., "Generalpostdirecteuren 1. Dec 63. Om Aftenen 28 Novbr [...]" RA.

INTERNATIONALE KONVENTIONER OG NATIONALE INTERESSER

Telegrafdirektøren påberåbte sig altså en "almindelig regel", der var gældende for den internationale telegramtrafik. Dette kalder på en kort ekskurs til de konventioner og aftaler, der regulerede informationsstrømmene ved deres krydsning af de nationale grænser. I den internationale historieforskning har opmærksomheden primært været rettet mod Den Internationale Telegrafunion (ITU), der blev stiftet i Paris i 1865.³⁶ Dette var også det tidspunkt, hvor den første internationale telegrafkonvention blev vedtaget mellem 20 europæiske stater.

Men såvel Daniel Headrick som Jill Hills lægger særlig vægt på den opdaterede telegrafkonvention, der i 1875 blev vedtaget i Skt. Petersborg. Begge fremhæver denne specifikke konvention som skelsættende for udviklingen indenfor den globale telekommunikation, ikke mindst i forhold til de nationale sikkerhedsinteresser. Hills skriver fx, at konventionen "codified the powers of national governments", hvorpå hun citerer artikel 7 af nævnte konvention, der i sin engelske version understreger, at "The High Contracting Parties" havde ret til at standse "any private telegram which may appear dangerous to the security of the state, or which may be contrary to the laws of the country, to public order, or to decency."³⁷ Headrick gør en lignende observation og fremhæver det paradoksale i, at konventionen "assured the secrecy of correspondance" (i artikel 2) men samtidig i artikel 7 "violated that promise by giving the administrations the right to stop any telegram judged dangerous to state security, public order, or good morals".³⁸ Headrick argumenterer for, at paradokset skal forklares med Ruslands og Tysklands indflydelse: det var de autokratiske regimer i disse to lande, der bevirkede, at informationsudvekslingen ad elektriske veje blev underlagt censur og statslig overvågning.³⁹

Det ovenstående eksempel fra 1863 viser imidlertid, at der er noget med denne forklaring, som ikke rigtigt holder. Til at begynde med kan det fastslås, at censurreglerne i artikel 7 ikke var et produkt af den russiske kontekst. De indgår nemlig allerede i den første ITU-konvention fra 1865 men på et andet sted i konventionsteksten – og på fransk. I forskningen er denne verdens første internationale telekommunikationsaftale primært forbundet med administrative teknikaliteter, fx vedtagelsen af Morsekode som universelt signalsprog.⁴⁰ Men den havde også politiske dimensioner, og artikel 19 fremhævede at regeringernes repræsentanter var berettigede til at "arrêter la transmission de toute dépêche privée qui paraîtrait dangereuse pour la sécurité de L'État, ou qui serait contraire aux lois

36 Se ikke mindst Laborie: *L'Europe*. [sidedetal mangler?]

37 Hills: 'What's New?', 197.

38 Headrick: *Invisible*, 13.

39 Ibid.

40 F.eks. hos ovenstående samt Thestrup: *Vogn og tog*, 212f.

du pays, à l'ordre public ou aux bonnes moers".⁴¹ Desuden indgik formuleringerne om telegrafhemmeligheden, hvor de "høje parter" forbandt sig til at garantere "le secret des correspondences et leur bonne expédition".⁴² Så den konflikt eller det paradoks, som Headrick fremhæver, mellem beskyttelsen af telegrafhemmeligheden og de vidtgående censurregler, var ikke noget, der opstod efterhånden, under politisk pres fra diktatoriske potentater. Paradokset indgik i ITU's administrative setup fra dets spæde begyndelse og var en integreret del af de internationale konventioner, der regulerede den elektriske spredning af information.

Men telegrafdirektørens henvisning til en "almindelig regel" viser, at der også eksisterede telegrafiske censurregler i perioden inden ITU. Det er uklart hvilket nøjagtigt regelsæt han refererer til, men i 1850'erne var der indgået et helt væld af overenskomster om den transnationale telegramtrafik mellem forskellige europæiske lande. Den tysk-østrigske telegraforening er tidligere blevet nævnt, og i 1855 dannede Frankrig, Belgien, Schweiz og Piemonte Den Vesteuropæiske Telegrafunion. En helt ny konstellation så dagens lys i 1858, hvor telegrafadministrationerne i Belgien, Frankrig og Preussen oprettede den såkaldte Brysselkonvention, der i årene der førte frem mod ITU voksede med 11 nye medlemsstater, bl.a. Danmark og Sverige-Norge.⁴³

Hvilke af disse aftaletekster, som Faber havde in mente, vides ikke. Imidlertid er det en kendsgerning, at telegrafdirektøren ikke behøvede at gå særligt langt for at finde en lovmæssig begrundelse for standsningen. Allerede det første danske telegrafreglement erklærede, at telegrafisterne var "forpligtede til at afvise private depecher af ulovligt indhold, eller hvis befordring maa anses for farlig for staten og det almindelige vel".⁴⁴ Heri finder vi også det iboende konfliktforhold, som Headrick har tilskrevet konventionen fra Skt. Petersborg, idet reglementet samtidig fremhæver forpligtelsen for de ansatte til "paa det strængeste (at) ville bevare telegraphhemmeligheden". Telegrafisterne skulle altså holde nøje øje med indholdet i telegramtrafikken, samtidig som de risikerede afskedigelse hvis de meddelte "uvedkommende indholdet af de depecher, der komme til deres kendskab".⁴⁵ Det fremgår dog af bestemmelserne, at telegrafisternes overordnede i det danske statsapparat ikke var at betragte som "uvedkommende" i sammenhængen.

Den telegrafisk transmitterede information har således aldrig været helt fri i Danmark, hverken i en national eller transnational kontekst. Mulighederne for at

41 Altså; "[...] stoppe transmissionen af enhver privat meddelelse, der bliver bedømt som farlig i forhold til statens sikkerhed, eller i strid med landets love, den offentlige orden eller moralen [min oversættelse]." *Conférence Télégraphique*, 16. ENIGMA – Museum for post, tele og kommunikation (EM).

42 Ibid., 9.

43 F.eks. Lundin: 'De små', 172f.

44 *Foreløbigt Reglement ...*: 6. EM.

45 Ibid., 12.

censurere og standse beskeder har eksisteret lige så længe som de elektriske telegraflinjer. Og de sager, der blev indrapporteret i 1863, viser, at censurreglerne også er blevet håndhævet i den daglige praksis. Men hvorfor var det netop telegrammet fra München, der fik telegrafdirektøren til at reagere? Hvad var det, der fik ham til at beordre standsningen af et telegram fra nogle småberusede, syd-tyske universitetsprofessorer til ledelsen ved Kiels universitet? Og hvorfor blev dets indhold udlagt som en "demonstration imod landets regering", mens den besked som den danske telegrafbestyrer i Hamborg havde standset en måned før – fra en afsender i Kiel til borgmesteren i Leipzig – blev beordret ekspederet hurtigst muligt under henvisning til, at indholdet ikke var "ulovligt"?

Her er ikke plads til fordybelser i hertugdømmernes historie, men det er nærliggende at fremholde tidspunktet som afgørende for München-telegrammets skæbne. De politiske spændinger omkring Slesvig-Holsten havde eskaleret siden marts 1863, hvor den nationalliberale regering under C.C. Hall havde offentliggjort sin genoptagelse af Ejderprogrammet. I november samme år startede en begivenhedsudvikling, der hurtigt gik fra ondt til værre: Rigsrådets vedtagelse af den dansk-slesvigske fællesforfatning (Novemberforfatningen) den 13. november; Frederik VII's pludselige død to dage senere; Christian IX's tronbestigelse og endelige underskrift af Novemberforfatningen (18/11). Hertil kom at den holstenske hertug Frederik af Augustenborg udnyttede lejligheden til at udråbe sig selv til hertugdømmernes sande arving og oprettede en eksilregering i Berlin.⁴⁶ Under navnet *Friedrich der Achte* vandt han støtte blandt flere tyske potentater og intellektuelle, også hos ansatte ved Kiels Universitet, der var et vigtigt centrum for den tysksprogede nationalisme. Og ved et politisk møde i byen den 21. november blev en gruppe lokale universitetsprofessorer enige med medlemmer af magistraten om ikke at afgive troskabsløfte til Christian IX.⁴⁷

Sandsynligvis var det denne afvisning af den nye danske konge til fordel for hertugen af Augustenborg, der syv dage senere blev applauderet per telegram som et bevis på universitetets "patriotische Haltung". Denne antagelse bliver styrket af, at telegrafdirektøren og hans overordnede bedømte indholdet som rettet "imod landets regering". Uviljen til at anerkende den siddende monark kunne godt blive udlagt som tilskyndelse til "opstand mod kongen", og det var en yderst alvorlig sag i 1800-tallets Danmark, også efter enevældens fald. Presseloven i 1851 foreskrev fx landsforvisning eller statsfængsel i minimum 5 år for publicister, der bedrev agitation mod den siddende monark, mens enevældens lovgivning – der stadig i 1863 var gældende i hertugdømmerne – kort og godt ordinerede dødsstraf.⁴⁸

46 F.eks. Glenthøj: 1864, 341ff.

47 Samwer: *Schleswig-Holsteins*, 123. Tak til ovennævnte Krieger for referencen.

48 Tarbensen: *Det disciplinerede*, 187ff.

LEVE FRIHEDEN – OG NED MED ESTRUP!

Den anden større gruppering i arkivmappen er telegrammer fra midten af 1880'erne, koblet til konflikten mellem regeringspartiet Højre og de oppositionelle Venstregrupper i provisorietidens Danmark. Artiklens indledende eksempel, der i juni 1884 blev sendt fra Herning til Aarhus, viser en typisk "case" fra perioden. En besked hvor eksplicitte Venstresympatier var kombineret med en udtalt foragt for den siddende regering, hvilket forårsagede en reaktion fra den lokale telegrafadministration.

Nævnte telegram var allerede blevet ekspederet, da sagen blev indrapporteret til Telegrafdirektoratet. Peter Faber var afgået ved døden i 1877, og det operative ansvar over telegrafnettet hvilede hos telegrafdirektør Heinrich Høncke: En forhenværende kaptajn ved det danske signalcorps, der rapporterede videre til departementschefen i Indenrigsministeriet, juristen Peter Christopher Nørgaard, som også var Generaldirektør for Telegrafvæsenet.⁴⁹

I telegrammet fra Herning indgik udtrykket "Ned med Estrup", og dette var sandsynligvis det kritiske element – kombineret med henvisningen til de "ormstukne" ministertaburetter – der fik telegrafbestyreren til at bedømme det som "usømmeligt". Udtrykket kan genfindes i flere af periodens indrapporterede telegrammer. Fx blev der i sommeren 1885 sendt et telegram fra Næstved til Nykøbing Falster, der med anledning af det netop afholdte folketingsvalg afsluttedes med ordene "Leve friheden. Ned med Estrup".⁵⁰

Interessant nok var telegrafdirektøren langt mindre bekymret end de lokale telegrafbestyrere. I førstnævnte tilfælde henviste han afgørelsen til telegrafstationens eget skøn, med udgangspunkt i censurreglerne fra den internationale telegrafkonvention, der siden 1876 var indflettet i §1 i tjenesteinstruksen for de ansatte ved Statstelegrafen. Men telegrammet fra Næstved – hvor Højres sympatisører blev beskrevet som "krapyl" og regeringen som grundlovskrænkere – blev beordret ekspederet uden indgreb: "Efter mit skjøn rettest at befordre telegrammet. Er dette skeet?".⁵¹

En helt anden skæbne ramte et telegram, som i sommeren 1887 blev sendt fra den schweiziske by Maloja til Studentersamfundet i København. Telegrammet, der kun indeholdt den lakoniske besked "Ned med Estrup, leve friheden", blev standset af personalet ved Københavns Hovedtelegrafstation, og dette indgreb fik telegrafdirektørens fulde opbakning.⁵² Beskeden blev således aldrig befordret til sin modtager. Dagen efter informerede telegrafdirektøren sin kollega i

49 Thestrup: *Vogn og tog*, 163f.

50 P&T D280: X9: "Tj. Telegram til Kjøbenhavn fra Næstved, Nr 12, 9/6 1885, Telegraphdirecteuren Kbhavn fra St Nsv [...]" RA.

51 Ibid. "Tj 1570/1885. Næstved. 10 Juni 1885." RA.

52 Ibid., "Afskrift. X9. Telegram til Kb fra Maloja H. Nr. 107. 28/1 1887." RA.

Bern om, at hans "administration" havde stoppet transmissionen med henvisning til artikel 7 i den internationale telegrafkonvention.⁵³

Hvad var årsagen til denne uensartede behandling af telegrammer med nærmest identisk indhold? Det er naturligvis muligt, at enten afsenderen eller modtageren af det schweiziske telegram allerede i forvejen befandt sig i myndighedernes søgelys. Afsenderen var en 22-årig kunst- og litteraturstudent ved navn Theodor Bierfreund, mens modtageren var en venstreorienteret udbrydergruppe fra den nationalliberale Studenterforening. Her indgik der definitivt individer, som de statslige myndigheder i provisorietiden kunne opfatte som uroelementer. Men også modtageren af telegrammet fra Næstved – der altså blev befordret på telegrafdirektørens ordre – var en kendt og kontroversiel Venstresympatisør: Redaktør Aage Jordan ved *Lolland-Falsters Folketidende*, som blandt andet var aktiv i den af Højre de facto 'terrorstemplede' riffelbevægelse.⁵⁴

Imidlertid er der indikationer på, at det primært var telegrammer, der krydsede landegrænserne, der fik telegrafdirektøren til at reagere. Når det drejede sig om indenrigskorrespondancen mellem landets Venstreforeninger, indtog han oftest en modererende position i forhold til de lokale telegrafadministrationer. Fx bekymrede en telegrafbestyrer i Nibe sig over et befordret telegram, hvor "Aalborg Amts femte valgkreds demokratiske foreninger" udtrykte sin støtte til Venstreformanden Christen Berg i forbindelse med, at Højesteret havde stadfæstet dennes fængselsdom for tilskyndelse til vold mod øvrighedsperson.⁵⁵ Telegrammet var blevet refereret i flere Venstretro aviser og telegrafbestyreren var stærkt forurologet, men Høncke svarede i et kortfattet tjenestetelegram, at "jeg intet har at bemærke mod, at bemeldte telegram er blevet befordret".⁵⁶

Men Bierfreunds politiske hilsen fra Schweiz blev altså tilbagekaldt med telegrafdirektør Hønckes aktive medvirken. Måske handlede sagen om, at Høncke og hans overordnede forsøgte at modarbejde netværksbyggende kontakter og ideologiske impulser mellem Studenteramfundets medlemmer og politisk radikale miljøer i udlandet? Det er i hvert fald ikke det eneste eksempel på statslige indgreb imod uønskede beskeder, der via telegrafkablerne var ankommet *udefra*. Og materialet er faktisk ikke begrænset til danske interventioner. Den 3. januar 1887 modtog telegrafdirektoratet en note fra *Kaiserlich Deutsches Reichs-Postamt* i Berlin, der kortfattet tilkendegav, at den tyske myndighed havde standset to telegrammer fra Danmark – et fra Rønne og et fra Ringkøbing – der var adresseret

53 Ibid., "A Monsieur le Directeur general de l'Administration télégraphique de la Suisse, Bern 29. januar 1887." RA.

54 Nygaard: *Julius*, 85.

55 P&T D280: X9: "Tj. 204/1886. T Telegram til Kb fra Nibe, 18/1 1886, Folketingsformand Berg, Kjøbenhavn." RA

56 Ibid., "Tj. 204/1886, Station Nibe, 27. januar 1886." RA (?)

til et navngivet individ i Flensborg. Nogen nærmere forklaring blev ikke angivet, andet end en henvisning til artikel 7 i den internationale telegrafkonvention.⁵⁷

Et andet transnationalt eksempel fra perioden er dateret den 28. oktober 1885, hvor Høncke i et tjenestetelegram til Fredericia telegrafstation forhørte sig, om der var blevet "afsendt et længere politisk Telegram til Bryssel?"⁵⁸ Der er desværre ingen indikationer om telegrammets indhold, men det bør noteres, at den politiske situation i Danmark var ualmindeligt anspændt ved tidspunktet. Den 21. oktober 1885 var konseilspræsident Estrup blevet udsat for et mislykket skudattentat foretaget af en ung Venstresympatisør, og regeringen havde hurtigt taget til genmæle gennem en række repressive lovforanstaltninger.⁵⁹ Således er det ikke helt umuligt, at telegrafdirektørens forespørgsel hos telegrafstationen i Fredericia – der var et nøglepunkt for den transnationale telegramtrafik gennem landet – bundede i en uro hos hans egne overordnede for, at regeringskritiske udlægninger af den dramatiske begivenhedsudvikling ville spredes til omverden af oppositionelle grupperinger.

Også det sidste eksempel fra arkivmappen er en besked, der var tænkt at krydse landegrænserne. Det stammer fra provisorietidens sidste sommer, den 19. juni 1894, og var adresseret til den tyske avis *Zeitung Frankfurt Main*. Dets kortfattede indhold rapporterede, at Christian IX "overraskende" var "vendt hjem" fra en rejse i Tyskland, der skulle have ført ham til Berlin. Årsagen var "den seneste tids begivenheder". Det er noget uklart hvad det sidstnævnte henviste til. Man kunne også læse i de danske aviser, at kongen var vendt hjem efter en udlandsrejse med dronningen, men uden henvisninger til noget pludseligt eller overraskende.⁶⁰ Det bør dog bemærkes, at også dette var et tidspunkt, hvor hjemmefronten var præget af politiske spændinger. De moderate fraktioner indenfor Venstre og Højre havde indgået et politisk forlig i marts 1894, men Estrup nægtede alligevel at gå af som regeringsleder, hvilket skabte forbavselse og frustrationer i begge partier.⁶¹ Muligvis var det dette som ulmede i baggrunden, og som fik telegrafdirektøren til at beordre telegrammet tilbagekaldt og gebyret tilbagebetalt til afsenderen.

CENSUR OG OVERVÅGNING I TELEGRAFENS TIDSALDER

De elektrisk transmitterede informationsstrømme i Danmark har aldrig været fuldstændigt frie og uensurerede, hvis man ser bort fra den første, eksperimentelle fase, inden telegrafen blev et offentligt kommunikationsmiddel. Da den første danske telegraflinje blev tilgængelig for publikum i 1854 var censurregler

57 Ibid., "Tj 49/1887. Kaiserlich Deutsches Reichs-Postamt. Berlin 3 Januar 1887." RA.

58 Ibid., "Tj. 3206/1885. Fredericia Station, 28 Oktb 1885." RA.

59 Hvidt: *Det folkelige*, 293ff.

60 F.eks. *Berlingske Tidende* 19.6.1894: "Deres Majestæt Kongens og Dronningens Hjemkomst fra Ulandet".

61 Han afgik i august samme sommer, hvor Christian IX udnævnte en ny højreregering under den mere moderate Tage Reedz-Thott. Hvidt: *Det folkelige*, 335f.

med henvisning til statens sikkerhed allerede en integreret del af Telegrafvæsenets administrative setup. Som artiklen viser, er disse regler også blevet håndhævet af telegrafisterne og deres overordnede, navnlig i perioder hvor det danske samfund har været præget af politiske spændinger. Næsten samtlige telegrammer i den undersøgte mappe, "Telegrammer af tvivlsomt politisk indhold", stammer fra forløbet omkring anden slesvigske krig i 1864 eller forfatningskampen i midten af 1880'erne. Dette bør sammenholdes med tidligere forskning, der indikerer, at den statslige overvågning i Danmark voksede i omfang under krig og sikkerhedspolitiske kriser, fx i årene omkring Napoleonskrigene.

Forholdet er sandsynligvis ikke unikt for Danmark. Til at begynde med var der censurregler også i de grundlæggende vedtægter for Den Internationale Telegrafunion, der blev stiftet i 1865 af 20 europæiske stater. Og såvel i empirien som i den internationale forskning er der indikationer på, at censurforanstaltninger, der lignende de danske også eksisterede i andre lande inden 1865. Fx nævner den franske teknologihistoriker Léonard Laborie, at muligheden for overvågning af private beskeder blev brugt som argument, da regeringen i Frankrig valgte at åbne landets telegrafnet for ikke-statslig kommunikation i 1851.⁶²

Det bør imidlertid også noteres, at den europæiske udvikling sandsynligvis adskiller sig fra den amerikanske på dette område. I USA var det private selskaber som Western Union, der ejede den telegrafiske infrastruktur, mens de europæiske telegrafnet i alt væsentligt var i hænderne på statslige monopoler, også i Storbritannien efter 1869. Betingelserne for en regeringskontrolleret overvågning af informationskanaler bør således have været gunstigere i Europa end i det langt mere komplekse amerikanske telekommunikationslandskab. Det er dog svært på basis af eksisterende forskning at drage nogen form for konklusion om, hvordan og hvorledes disse overvågningsteknologier faktisk er blevet operationaliseret. Men der er meget, der tyder på, at krig og sikkerhedspolitisk uro generelt har haft en katalyserende effekt i sammenhængen. Thomas P. Jepsen fremhæver den amerikanske borgerkrig og eftervirkningerne af krigens militære telegramcensur, mens Jill Hills peger på Boerkrigen (1899-1902) og navnlig første verdenskrig som milepæle i kommunikationsovervågningshistorie.

Imidlertid er der ingenting i det danske materiale, der tyder på en systematisk brug af telegrafisk censur som statsligt overvågningsværktøj i 1800-tallets Danmark. Der er kassevis med opsnappede telegrammer og censurrapporter fra første verdenskrig, men inden 1914 har min arkivjagt altså kun resulteret i et enkelt dossier: Én arkivmappe, med materiale om cirka tyve problematiske telegrammer, der dokumenterer en form for politisk overvågning.⁶³ Og til forskel fra telegramcensuren under første verdenskrig, var der ingen "sorte lister" over

62 Laborie: 'Globalizing', 65f.

63 Det er desværre ikke muligt at præcisere det nøjagtige antal, eftersom materialet er delvist ukomplet og indeholder upræcise henvisninger til foretagne standsninger.

individer eller grupper, som de ansatte ved Telegrafvæsenet skulle holde særligt øje med.⁶⁴ Heller ikke under provisorieårenes konflikter mellem Højre og Venstre. Lokale telegrafadministrationer intervererede ved flere lejligheder imod regeringskritiske telegrammer, men fik sjældent medhold fra telegrafdirektøren. Sidstnævnte synes primært at have været agtsom i forhold til den transnationale telegramtrafik, idet han nærmest udelukkende krævede eller bifaldt standsninger, når de indrapporterede telegrammer med "tvivlsomt politisk indhold" var på vej ind eller ud af landet.

Dette stemmer overens med mine resultater fra andre undersøgelser. Telegrafdirektør Høncke – som i 1877-1897 havde det operative ansvar for telegrafnettet – var som udgangspunkt skeptisk eller endda afvisende, når politiet og andre retslige myndigheder i Danmark krævede udleveringer af specifikke telegrammer. Fx skrev han i en intern note til Generaldirektøren over Telegrafvæsenet, midt i det urolige år 1885, at censur og andre indgreb i telegramtrafikken kun burde beordres "naar dette er uundgængeligt nødvendigt". Det var nemlig essentielt for telegrafens som offentligt kommunikationsmiddel, "at den i Publikums Øjne staaer uafhængig og saaledes at den med fuld tillid kan benyttes".⁶⁵ Telegrafhemmeligheden var ikke noget, som man tog let på ved 1800-tallets danske Statstelegraf. Visselig var det først i 1953, at "post- telegraf- og telefonhemmeligheden" udtrykkeligt blev føjet til Grundloven, men den interne korrespondance mellem Høncke og hans medarbejdere viser, at Junigrundlovens paragraf om 'boligens ukrænkelighed' (§86) godt kunne udstrækkes til også at omfatte telegrammer. I 1897, da Danmark fik sin første "Lov om telegrafer og telefoner", blev brud mod telegraf- og telefonhemmeligheden (meddelelshemmeligheden) endvidere gjort til en strafbar handling, der kunne resultere i såvel bøder som strafarbejde og fængselsstraf.⁶⁶

Men det bør nok understreges, at den undersøgte mappe er begrænset til netop politisk overvågning, og at telegrammer i klartekst – altså uden kryptering – næppe udgjorde en ideel kommunikationsform for 1800-tallets politiske dissidenter. Telegrafens havde jo et indbygget overvågningselement, eftersom hver besked blev læst af mindst to telegrafister på vejen – en i hver sin ende af korrespondancen, der oversatte fra tekst til morse og tilbage igen til tekst. Dette forhold kan naturligvis have haft en tilbageholdende effekt på eventuelle systemkritikere og mindsket mængden af "suspekter beskeder", der blev ekspederet telegrafisk. I hvert fald som klarteksttelegrammer. Jeg har dog ikke fundet nogen mapper eller kasser med opsnappede kryptotelegrammer fra tiden inden 1900. Og de kryp-

64 Marklund: 'Listening', 303.

65 Marklund: 'A Stake', 150.

66 Ibid., 146.

terede beskeder, som derefter blev problematiseret, indgik primært i en udenrigspolitisk kontekst af spionage og kontraspionage.⁶⁷

Det er dog muligt, at telegrafene blev brugt til andre typer af kommunikationsovervågning, fx moralsk eller kriminalpræventiv. Fx har jeg fundet en kasse med cirka 120 sager fra perioden 1858-1914, hvor politiet henvendte sig til Telegrafvæsenet i forbindelse med retshåndhævelse og strafferetslige undersøgelser. Og mange af disse stammer fra kontekster med stærk politisk ladning, fx indgår der kommissionsundersøgelser af den såkaldte riffelbevægelse i midten af 1880-erne.⁶⁸ Men der er stadig intet, der kan måle sig med kvantiteten af opsnappet og problematiseret kommunikation fra årene 1914-1919. Så selvom mulighederne for en regeringskontrolleret overvågning definitivt har været til stede siden telegrafnettets etablering, såvel teknologisk som administrativt-juridisk, er den implementerede masseovervågning af de elektriske informationsveje et produkt af en senere tids politiske prioriteringer.

LITTERATUR

Utrykt materiale

Rigsarkivet (RA), Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet, Telegrafvæsenets Sekretariat; 1852-1916; Udtagne sager, D278: X5-X6.

RA, Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet: Telegrafvæsenets Sekretariat 1852-1916; Udtagne Sager; D280: X9.

Trykt materiale

Albrechtslund, Anders: *Overvågning. Tænkepauser 39*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2016.

Altenhöner, Florian: 'Total War – Total Control? German Military Intelligence on the Home Front, 1914-1918,' *Journal of Intelligence History* 5 (2), 2005, 55-72, doi: 10.1080/16161262.2005.10555117.

Berlingske Tidende 19.6.1894: "Deres Majestæt Kongens og Dronningens Hjemkomst fra Udlandet".

Castells, Manuel: *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society, and Culture. Vol I*. Hoboken New Jersey: Wiley-Blackwell, 2010.

Conférence Télégraphique Internationale de Paris. Paris: Imprimerie Impériale, 1865. ENIGMA – Museum for post, tele og kommunikation (EM).

Foreløbigt Reglement for Afbenyttelsen af den danske Statstelegraphlinie fra Helsingør til Hamborg, approberet ved Allerhøjeste Resolution af 2den September 1853. København, 1853. EM.

Foucault, Michel: *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv Förlag, 1993 (1975).

Glenthøj, Rasmus: *1864. Sønner af de slagne*. København: Gads Forlag, 2014.

Greenwald, Glenn: *No Place to Hide. Edward Snowden, the NSA, and the U.S. Surveillance State*. New York: Picador, 2014.

Headrick, Daniel R: *The Invisible Weapon. Telecommunications and International Politics 1851-1945*. New York & Oxford: Oxford University Press, 1991.

Hills, Jill: 'What's New? War, Censorship and Global Transmission – From the Telegraph to the Internet', *The International Communication Gazette* 68 (3), 2006, 195-216, doi: 10.1177/1748048506063761.

67 Se også Thestrup: *Vogn og tog*, 321f.

68 P&T D278: X5-X6: "Tj. Indenrigsministeriet, 22 Mai 1885." RA.

- Holquist, Peter: 'Information is the Alpha and Omega of our Work: Bolshevik Surveillance in its Pan-European Context', *Journal of Modern History* 69 (3), 1997, 415-450.
- Hvidt, Kristian: *Det folkelige gennembrud og dets mænd, 1850-1900. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie Bind 11*. København: Gyldendalske Boghandel & Politikens Forlag, 1990.
- Jepsen, Thomas C: 'Reversing the Whispering Gallery of Dionysius: A Short History of Electronic Surveillance in the United States', *Technology's Stories: Past & Present*, The Society for the History of Technology, 2014.
http://www.historyoftechnology.org/media/Jepsen_WhisperingGallery_TechStories.pdf
 (20.03.17)
- Laborie, Léonard: *L'Europe mise en réseaux. La France et la coopération internationale dans les postes les télécommunications (années 1850-années 1950)*. Bruxelles: Peter Lang, 2010.
- Laborie, Léonard: 'Globalizing the Telegraph: The ITU and the Governance of the First Globalization of Telecommunications'. I M.M. Hampf & S. Müller-Pohl (red.), *Global Communication Electric. Business, News and Politics in the World of Telegraphy*. Frankfurt/New York: Campus Verlag, 2013.
- Langkjaer, Jenny: *Övervakning för rikets säkerhet. Svensk säkerhetspolisär övervakning av utländska personer och inhemsk politisk aktivitet*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis/Stockholm Studies in History 93, 2011.
- Lauer, Josh: 'Surveillance History and the History of New Media: An Evidential Paradigm', *New Media & Society* 14, 2012, 566-582, doi: 10.1177/1461444811420986.
- Lundin, Per: 'De små stegen: Nordiskt telesamarbete i ett historiskt perspektiv', *Polhem: Tidskrift för teknikhistoria* 17, 1999, 168-200.
- Nickles, David Paull: *Under the Wire. How the Telegraph Changed Diplomacy*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 2003.
- Nygaard, Vagn: *Julius. Typografen der satte Estrup pistolen for brystet – og sit eget liv over styr*. København: Aschehoug, 1999.
- Marklund, Andreas: 'Listening for the State: Censoring Communications in Scandinavia during World War One', *History and Technology* 32 (3), 2016, 293-314, doi: 10.1080/07341512.2016.1231783.
- Marklund, Andreas: 'A Stake in Public Confidence: Communications Privacy and the Interests of the State during the Establishment of Modern Telecommunications in Denmark'. I A. Marklund og M. Rüdiger (red.), *Historicizing Infrastructure*. Aalborg: Aalborg University Press, 2017, 137-158.
- Pedersen, Karl Peder: *Kontrol over København: Studier i den sene enevældes sikkerhedspoliti, 1800-48*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2014.
- Pedersen, Sune Christian: *Brudte segl. Spionage og censur i enevældens Danmark*. København: Skrifter fra Post & Tele Museum, 2008.
- Roslyng-Jensen, Palle: 'Når fjenden lytter med. Telefonaflytning under besættelsen', *Siden Saxo* (1), 2005, 31-43.
- Samwer, Karl: *Schleswig-Holsteins Befreiung. Herausgegeben aus dem Nachlass des Professors Karl Jansen und ergänzt von Karl Samwer*. Wiesbaden: J.F. Bergman, 1897.
- Schmidt, Regin og Nikoline Nyholm Miller: *PET'S Virkemidler. Internationalt samarbejde, kildeføring, aflytning mv. PET-Kommissionens beretning Bind 4*. København: Justitsministeriet/Schulz Distribution, 2009.
- Skouvig, Laura: 'Efter indhentet efterretning: Et historisk rids af overvågning i enevældens København', *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskab og Kulturformidling* 3 (2/3), 2014, 7-17.
- Tarbensen, Kenn: *Det disciplinerede folk. Social og politisk kontrol i Danmark ca. 1750 til 1900*. Aarhus: Upubliceret Ph.d.-afhandling. Historisk Institut, Aarhus Universitet, 1999.
- The Guardian* 20.10.2013, Nick Hopkins: "Surveillance, democracy, transparency – a global view."
- Thestrup, Poul: *Vogn og tog – prik og streg. P&Ts historie, 1850-1927*. København: Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet, 1992.

- Vleuten, Erik van der: 'Toward a Transnational History of Technology: Meanings, Promises, Pitfalls', *Technology and Culture* 49, 2008, 974-988.
- Weller, Toni: 'The Information State. A Historical Perspective on Surveillance'. I K. Ball, K.D. Haggerty og D. Lyon (red.), *Routledge Handbook of Surveillance*, New York & London: Routledge, 2012, 57-63.
- Yves-Laurent, Sébastien: 'Liberté, Égalité, Surveillance.' I S. Yves-Laurent (red.), *Le Secret de L'Etat. Surveiller, Proteger Informer XVIIe -XXe Siecle*. Paris: Archives Nationales, 2015, 97-172.

ANDREAS MARKLUND

PH.D. I HISTORIE.

FORSKNINGSCEF

ENIGMA - MUSEUM FOR POST, TELE OG KOMMUNIKATION

ØSTER ALLÉ 1, 2100 KØBENHAVN Ø

EMAIL: AM@ENIGMA.DK

ABSTRACT

Andreas Marklund: Suspicious Messages. Surveillance of National and Transnational Flows of Information in the Age of the Telegraph

The article dwells on political surveillance and censorship at the Danish State Telegraph during the second half of the nineteenth century. It demonstrates that the electric flows of information in Denmark never has been entirely free and uncensored. When the first Danish telegraph line opened for the general public in 1854, censorship rules referring to the security of the state were integral to the administrative setup of the Telegraph Service. Furthermore, the telegraphers and their superiors have exercised these tools at the operative level, most notably during periods when Danish society has been haunted by political tensions. However, there is nothing in the analysis that suggests a systematic deployment of telegraphic censorship as tool for state surveillance in Denmark prior to the outbreak of World War One in 1914.